

LITERATŪROS TERMINŲ ŽODYNO PRADŽIA

1995 m. „Baltų lankų“ leidykla išleido Aleksandro Krasnovo parengtą „Literatūros terminų žodyno“ pirmą sasiuvinį, kuris skirtas vieno žanro – romano – sąvokoms. Pratarmėje rašoma: „Baltos lankos“ pasiryžo leisti žodyną teminiais sasiuviniais. Išleidus seriją sasiuvinį, apimančią pagrindines literatūros sąvokas, tikimasi juos sus jungti, papildyti ir išspausdinti viena knyga“.

Yra išėję daug ir įvairių sričių terminų žodynų, tačiau panašaus žodyno lietuvių kalba dar neturėjome (1961 m. buvo išleistas J. Vildžiūno iš rusų kalbos verstas L. Timofejevo, N. Vengrovo „Literatūros mokslo terminų žodynėlis“ ir 1962 m. lietuvių – rusų kalbų „Literatūros terminų žodynas“, sudarytas J. Petronio, V. Vanago ir A. Zalatoriaus). Todėl tikrai yra pagirtinas lietuviško „Literatūros terminų žodyno“ sumanytojų ir rengėjų užsibrėžtas darbas. Neabejotina ir tokio leidinio reikšmė. Ji aiškiai nusakytą pratarmėje: „Toks žodynas reikalingas Lietuvos aukštosioms ir vidurinėms mokykloms, rasytojams, visuomenei“.

Šio enciklopedinio pobūdžio aiškinamojo žodyno pirmasis sasiuvinis yra nedidelis (tik 18 psl.). Jis susideda iš tokiu daliu: pratarmės, žodyno sandaros ir lietuviškų terminų rodyklės.

Sasiuvinyje pateikti 57 antraštiniai terminai pirmojo žodžio raidžių abécélės tvarka, aiškinantys ne tik romano rūšis, tipus, atmainas, bet ir tokius terminus kaip *epas, epika, epiniai žanrai, epopeja, romanas*. Aiškinimus praturtina romanų pavyzdžiai iš pasaulinės ir lietuvių literatūros. Po daugumos straipsnių pridedamas literatūros sąrašas. Bet ar nebūtų buvę tikslingiau naudojamus šaltinius pateikti sasiuvinio gale abécélės tvarka (kaip tai padaryta antrame „Literatūros terminų žodyno“ sasiuvinyje), juoba kad kai kurie leidiniai kartojami.

Kai kurių terminų (*epas, epika, epopeja, intelektualinis romanas*) paaiškinama kilmė ir greta pateikiами atitikmenys kitomis kalbomis (išskyrus *intelektualinį romaną*). Aiškinant *Amadžio romaną* terminą rašoma, kad tai ispanų riterinis romanas, tačiau šalia nėra atitikmens ispanų ir kitomis kalbomis. Greta terminų *eiliuotas romanas, novelių romanas* yra tik atitikmenys rusų kalba. *Novelių romaną* pa-

teikti pavyzdžiai tik iš lietuvių literatūros. Greta termino *plėšikų romanas* yra tik vokiškas atitikmuo, o greta termino *radijo romanas* nėra jokių atitikmenų.

Dauguma sąsiuvinyje esamų literatūros terminų yra lietuviški. Tačiau pasitaiko jų ir kitomis – anglų, vokiečių, prancūzų – kalbomis. Pastarieji pateikiami kaip antraštiniai terminai su nuoroda į lietuviškus terminus, pvz.: *college-novel* ↑ *universitetinis romanas* (p. 3), *ich-roman* ↑ *romanas pirmuoju asmeniu* (p. 8), *kolportageroman* ↑ *bulvarinis romanas* (p. 9), *roman à clef* ↑ *aliuzijų romanas* (p. 13), *Zeitroman* ↑ *laiko romanas* (p. 18).

Sinonimų žodyne nevengiama, tačiau jų nėra daug, pvz.: *artistinis romanas* ↑ *menininko romanas* (p. 2), *avantiūrinis romanas* ↑ *nuotykį romanas* (p. 3), *lyrinis romanas* ↑ *poetinis romanas* (p. 10), *pikareskinis romanas* ↑ *šešmių romanas* (p. 11), *romanas feljetonas* ↑ *laikraštinis romanas* (p. 15).

Terminai žodyne sukirčiuoti. Pasitaiko ir vienas kitas kirčiavimo netikslumas, pvz.: *gotiškasis romānas* (=gōtiškasis romānas, bet dar geriau būtų *gotikinis romānas*) (p. 7) ir pan. Siūlytume terminą *rīterinis romānas* (p. 13) keisti terminu *rīterių romānas* (žr. DŽ₃ *rīterių romānai*) (plg. tame pačiame žodyne – *plėšikų, šešmių romānas*), terminą *výstymosi romānas* (p. 18) – terminu *brandōs romānas*. Vietoje termino *eiliūotas romānas* geriau tiktų terminas *eiliūotasis romānas*, nes tai rūšinis terminas, o vietoje termino *intelektuālinis romānas* – *intelektinis romānas*.

Žodyne rasta keletas korektūros klaidų: *veikėtų* (=veikėjų) *skaičius* (str. *Epika*) (p. 6), *neigama* (=neigiamas) *priežastinių ryšių vi suotinumas* (str. *Siaubo romanas*) (p. 16).

Kaip žinoma, tikslinamieji žodžiai bei posakiai išskiriami kableliais: „<...> *tyrinēti pasauli* patį savaimē esą beprasmiška, nes tradiciame romane pasaulio atspindį neišvengiamai iškreipia pasakotojo, t.y. suvokiančiojo subjekto išankstinė nuomonė, įsitikinimai (=pasakotojo, t.y. suvokiančiojo subjekto, išankstinė nuomonė, įsitikinimai) (str. „*Naujasis romanas*“) (p. 11).

Antras „Literatūros terminų žodyno“ sąsiuvinis, skirtas eilėdariai, pasirotė 1998 m. Jį parengė prof. J. Girdzijauskas. Pratarmėje

nurodyta, kad „sąsiuvinyje yra arti 600 teorinių savokų bei terminų, apibūdinančių daugiausia europietiškosios poezijos eiliavimą“. Šis sąsiuvinis kaip ir pirmasis išleistas labai gražiai. Sąsiuvinio gale yra literatūros sąrašas ir santrumpos. Tačiau nežinia kodėl nėra terminų rodyklės.

Leidinys parengtas tikrai kruopščiai, rasta tik viena korektūros klaida: *silaboonikos* (= *silabotonikos*) (str. *Paroksitonas*) (p. 41). Terminai žodyne išdėstyti abécélės tvarka. Prie antraštinių terminų skliausteliuose pateikti atitikmenys anglų, prancūzų, vokiečių, rusų, lenkų, kai kada ispanų, italų kalbomis. Prie daugumos terminų nurodyta jų kilmė (dažniausiai iš graikų, lotynų kalbų, yra keletas arabiškos kilmės terminų). Terminai iliustruojami pavyzdžiais, yra pavyzdžių schemas. Kaip rašoma pratarmėje, „bendraeuropinių (= bendrųjų europinių – P. Z.) terminų aiškinimas papildytas lietuvių eilėtyros duomenimis ir lietuviškais pavyzdžiais“. Didesnioji dalis žodyno terminų yra tarptautiniai. Terminai sukirčiuoti. Tačiau yra keletas nesukirčiuotų: *balsių harmònija* (= *bałsių harmonija*) (p. 11), *dipirichis* (= *dipirichis*) (p. 16).

Kai kuriuose terminų aiškinimo straipsniuose yra terminų su nuoroda ↑, tačiau pastarųjų žodyne nėra. *Eilių* straipsnyje yra santrumpa *plg. eiléraštis, lyrika, poema, poezija; karališkojo rimo* straipsnyje yra *Troilo strofa; nario* straipsnyje yra *periodas*, tačiau terminų *eiléraštis, lyrika, poema, poezija, Troilo strofa, periodas* žodyne nėra.

Šiame sąsiuvinyje, kaip ir pirmajame, yra nelietuviškų antraštinių terminų (anglų, lotynų, prancūzų kalbomis) su nuoroda į lietuviškus: *brevis brevians* ↑ *Jambo sutrumpinimas* (p. 12), *cobla* ↑ *kobla* (p. 14), *chronos protos* ↑ *mora* (p. 14), *enjambement* ↑ *perkėlimas* (p.), *rhyme royal* ↑ *karališkasis rimas* (p. 46), *versus anacyclici* ↑ *anaciklinės eilės* (p. 61), *versus cancrini* ↑ *anaciklinės eilės* (p. 61), *versus memoriales* ↑ *mnemotechninės eilės* (p. 61), *versus politicus* ↑ *politinės eilės* (p. 61), *versus recurrentes* ↑ *palindromas* (p. 61). Galbūt reiktų pirmujų atsakyti kaip nuorodinių terminų, o palikti tik lietuviškus, šalia kurių būtų nurodyta jų kilmė: *jambo sutrumpinimas* (lot. *brevis brevians*) (p. 31), *kobla* (provans. *Cobla*) (p. 33), *mora* (lot. *mora* – užtrukimas, laiko tarpas) (p. 39), *perkėlimas* (pranc. *enjambement*) (p. 43)

(žodyne yra terminas *anžambemanas* (p. 8)), *karališkasis rimas* (angl. *rhyme royal*) (p. 32), *anaciklinės eilės* (lot. *versus anacyclici, versus cancrini*) (p. 5), *mnemotechninės eilės* (< gr. *mneme* – atmintis, *technē* – mokslas, menas) (p. 38), *politinės eilės* (< gr. *stichos politikos*) (p. 44). Vietoje *palindromo* jau yra vartotas lietuviškas terminas *grįžinys*.

Pasitaiko lotyniškų, prancūziškų antraštinių terminų, šalia kurių nėra jokių atitikmenų (tik tą terminų kilmę): *cursus* (lot. *cursus* – bégimas) (p. 14) (yra lietuviškas terminas *kursas* (p. 34)), *cursus planus* (lot. *planus* – lygus, aiškus, paprastas) (p. 14), *cursus tardus* (lot. *tardus* – létas, ramus) (p. 14), *cursus trispodiacus* (lot. *trispodiacus* – iš trijų spondéjų) (p. 14), *cursus velox* (lot. *velox* – greitas, skubus) (p. 14), *numeri* (lot.) (p. 40), *numerus* (lot. – narys, sudėtinė dalis) (p. 40), *vers cummun* (pranc. paprastos eilės) (p. 60), *versus correlativi* (pranc. vers rapportés) (p. 61), *versus quadratus* (lot.) (p. 61).

Yra terminų, šalia kurių nėra nurodyta nei kilmė, nei atitikmenys: *versus concordantes* (p. 61), *versus crescentes* (p. 61), *versus descrescentes* (p. 61), *versus rapportati* (p. 61).

Žodyne gausu sinonimų, pvz.: *aidinis rimas* ↑ *aidinės eilės* (p. 2), *akcentas* (p. 2) ir *kirtis* (p. 32) *amfibrachis* ↑ *kretikas* (p. 5), *dibrachis* ↑ *pirichis* (p. 16), *dichorejas* ↑ *ditrochėjas* (p. 16), *eupolidėjas* ↑ *eupolidinės eilės* (p. 22), *falaikėjas* ↑ *falaikinės eilės* (p. 22), *grafika* ↑ *eiléraščio grafika* (p. 23), *heptapodija* ↑ *heptametras* (p. 25), *intonacinė–sintaksinė eilėdara* ↑ *sintaksinė–intonacinė eilėdara* (p. 28), *kadencinis rimas* ↑ *finalinis rimas* (p. 31), *ketureilis* ↑ *katrenas* (p. 32), *mejurinės eilės* (p. 35), *orkestruotė* ↑ *instrumentuotė* (p. 40), *parijambas* ↑ *pirichis* (p. 41), *prosodija* ↑ *prozodija* (p. 45), *sekstetas* ↑ *sestetas* (p. 49), *stornelis* ↑ *ritornelis* (p. 55), *versifikacija* ↑ *eilėdara* (p. 61), *versologija* ↑ *eiletyra* (p. 61) ir kt.

Kiekviena abécélės raidė, kuria prasideda antraštiniai terminai, išspausdinta atskirai stambiu juodu šriftu. Pora terminų, prasidedančių raide č, pateikti prie raidės c, tačiau raidę č galima buvo parašyti greta c (žr. pirmajį sąsiuvinį – cd, gi, mn, št, vz) arba netgi išskirti, kaip tai padaryta su raidė u. Terminų, kurie prasideda šia raide, taip pat yra tik du.

Taigi tikimės, kad žodyno rengėjai, jungdami į vieną knygą jau išleistus ir dar išleisimus „Literatūros terminų žodyno“ teminius sąsiuvinius, atkreips dėmesį į čia paminėtus nedidelius netikslumus.

Palmira ZEMLEVIČIŪTĖ